

הסדרי נגישות

מידע זה ניתן באדיבות:

גליליאו

עמוד הבית < מדעי החברה < תקשורת
עמוד הבית < מדעי החברה < אזרחות ומדע המדינה < תקשורת ודמוקרטיה

תקציר

המאמר בוחן את השפעתה של התקשורת, והטלוויזיה בפרט, על התהליך הדמוקרטי.

התקשורת בעידן המודרני

מחבר: ויליאם אופולס

השתלטות התקשורת בכלל, והטלוויזיה בפרט, על התהליך הפוליטי בעידן המודרני מרוקנת מתוכן כל מושג של אזרחות בעלת משמעות. הזירה הפוליטית דומה כיום יותר מכול לזירת ספורט. ה"ציבור" מתפקד על תקן של קהל בלבד – המון מפוזר ופסיבי של צרכנים פרטיים המגיבים לסביבת תקשורת מלאכותית, מסחרית, מהפנטת ומזויפת. ואולם, בלי ציבור אמיתי אשר משתתף בדיון מהותי ומציאותי, לא תיתכן פוליטיקה דמוקרטית.

גם אם נתעלם מן הבעיות המיוחדות האופייניות למדיום הטלוויזיוני, הבעיה העיקרית בסביבה רוויית תקשורת נעוצה בעובדה שלאזרח אין גישה ישירה לאירועים החשובים. למעשה, כל הידע המצוי בידיו על המתרחש בעולם הוא ידע מ"יד שנייה", הנרכש ממקורות שבוררים, מפשטים ומעוותים את המציאות – וכך היה גם אילו היה מושקע מאמץ שלא לעשות כן. במילים אחרות, הדיווח אינו משקף את המציאות הממשית; הוא תוצר של תהליך הדיווח. ייתכן שהעובדות המדווחות מדויקות, אך התפוקה של התקשורת היא תמיד "סיפור" שיוצר תחושה כוזבת של סבירות, ותהליך הדיווח עצמו מנפח את המציאות על ידי סטטיסטיקות והצהרות. גם כאשר התקשורת מתאמצת ומנסה לשקף את המציאות באופן נאמן, הצרכן עצמו עדיין סופג מידע המשוכתב למענו בידי אחרים.

מציאות וירטואלית ותקשורתית

חלק מן הבעיה טמון בצורך של התקשורת לבתר את המציאות לסיפורים נבדלים, מבלי לתת את הדעת על ההכרח לקשר בין אותם חלקי מציאות שהיא יוצרת כדי ליצור מכלול רחב יותר (הן של בעיות של מקום וזמן, הן בשל שיקולי מכירות, והן מהסיבה שמעצבי דעת הקהל עצמם אינם מעוניינים בכך). כל סיפור נתון, שמקורו מבעלי עניין בדבר, מכיל עקב כך רק חלק קטן מן התמונה כולה, שעה שהוא מתיימר להציג אותה בכללותה.

ומאחר שמוקד תשומת הלב של התקשורת משתנה בעקביות – אתמול פרשת בר-און, היום פיגוע בשוק, מחר תכנית כלכלית חדשה, בעוד יומיים מהומות בחברון ובשבוע הבא משבר קואליציוני חדש – הרי המציאות שהיא יוצרת היא גיבוב של חדשות עם תחושות המשכיות מועטה, או חסרה בכלל. ההקשר גם הוא בחזקת נעדר: הרקע ההיסטורי, התרבותי, הגאוגרפי, האפידמיולוגי או האקולוגי, החיוני כל כך להבנת המאורעות החשובים הפוקדים את זמננו, נגיש לעיתים רחוקות, מלבד אולי בכתבי העת הרציניים. ואולם, ידע בעל משמעות תלוי באופן מכריע בהמשכיות, בעומק ובהקשר; וכך התקשורת מתפקדת כמו קליידוסקופ של סיפורים המשתנים בלא הרף, וכל אחד מהם מעצב מעין מציאות חלקית ותורם להבנה חלקית בלבד של המציאות הכוללת. וידע חלקי עלול להיות מסוכן יותר ממצב של היעדר ידע בכלל, משום שהוא יוצר אשליה של ידיעה.

במילים אחרות, האונטיות והמהימנות של המציאות המתקשורת יעוררו תמיד סימני שאלה, גם בהיעדר הטיה ברורה. ואולם בפועל, התקשורת אכן נוטה באופן ברור לעבר החולף והמשתנה: המונח "עיתונאות" (journalism) עצמו ממחיש כי מוקד העניין טמון בהתרחשות העכשווית. מסיבה זו, בחירות ואירועים פוליטיים דומים זוכים לסיקור נרחב; אך מגמות מתמשכות ומבנים מוסדיים זוכים להרבה פחות תשומת לב; והממד הפילוסופי והאידיאולוגי העמוק יותר של המציאות אינו זוכה כלל לאזכור. לרוע המזל פגם זה מוביל לכך שחלק מהסיפורים החשובים ביותר יזכו לסיקור מועט או לא יסקרו כלל, עד הגיעם לנקודת משבר שבה, לבסוף, הם הופכים ל"חדשות" – ואז כבר עשוי להיות מאוחר מכדי לפעול באופן יעיל בעניינם.

יתרה מזאת, ייתכן שהנטייה הידועה לשמצה של התקשורת לעבר הסנסציוני, כלומר כל מה שהוא חדש, חריג, מוזר, מאיים והרסני, מספקת לקהל את הגירוי שהוא משתוקק לו, אך אינה מספקת דיוקן מהימן ומאוזן של המציאות. זהו הצד השני של המטבע לבעיית הסיקור החלקי שכבר הוזכרה: החור באוזן הוא בגדר כותרת חדשותית, משום שהתקשורת אינה יכולה לעמוד בפני סיפור על "שמיים נופלים"; אך לעומת זאת, הכחדת אוכלוסיית הזוחלים אינה מתאימה לקריטריונים של "חדשות", על אף שמדובר בסיכון אקולוגי שהוא אולי גדול יותר לטווח ארוך. העמודים הראשיים דחוסים, אם כן, ברצף של משברים, איומים ואסונות שמגיחים מהריק, עושים כותרות לזמן מה, ואז חוזרים כלעומת שבאו לאותו ריק, ומשאירים מקום רב מדי לסיפורי אפנה, זוהר, סלבריטיז, שערוריות, סקס ואלימות שממלאים את יתרת העיתון.

לרוע המזל, עיסוק בנושאים חסרי משמעות אינו דבר טריוויאלי: ההתמקדות המופרזת של התקשורת בסיפורים שוליים נוטה להאפיל על המשמעות האמיתית של הסיפורים הרציניים ועל חשיבותם. גרוע מכך, ההתמקדות בקונפליקט, כסיפור בפני עצמו, הופכת את הפוליטיקה למאבק מלודרמטי בין גיבורים לנבלים (המוצגים לנו בצורה זו באמצעות התקשורת); מערכות הבחירות הופכות למעין מירוץ סוסים: במרכז הסיקור ניצבת הסוגייה מי מנצח ואיך, ולא תוכן המצע של המתמודדים. כך, מהותה של הפוליטיקה אובדת במהלך עיסוק חסר תכלית בדרמות אישיות. יתרה מזאת, העדפתה של התקשורת את השערורייתי על פני המהותי תרמה רבות לאבדן האמון בתהליך הדמוקרטי. הכמות הרבה כל כך של כביסה מלוכלכת שכובסה בשנים האחרונות לעיני כול הביאה לפרץ עכור של ציניות ואי-אמון כלפי התהליך הפוליטי. ג'יימס פלואוס (Fallows) תיאר את המכניזם של האי-אמון בתהליך הדמוקרטי כמעגל סגור: "באמצעות הבחירה להציג את החיים הציבוריים כתחרות בין מנהיגים פוליטיים מניפולטיביים שעל הציבור לבחון אותם בחשדנות, העיתונות תורמת לחיזוק אותה מציאות עצמה".

למעשה, התקשורת הפכה לאחת ה"חומצות" המרוכזות ביותר בקרב "החומצות" המודרניות של ליפמן (Lippmann), המאכלות כל דבר בעל ערך מבלי להצמיח דבר אחר בעל ערך במקומו. כך, אין תקווה לשיפור: לא רק שהשערורייתי מוכר, אלא שהגישות האפנתיות החדשות מרוממות את תפקידם ומעמדם של המדווחים עצמם, ומבססות את האפנות הרווחות בתקשורת. במילים אחרות, ההתייחסות לעולם כאל "אירוע תקשורת" סללה את דרכה של התקשורת לעוצמה: היא הפכה לבורר האולטימטיבי של המציאות החברתית והתרבותית שלנו, ולפיכך לאחד מן השחקנים הפוליטיים החשובים ביותר.

נקודה זו מביאה אותנו לצורה השלישית והחמורה ביותר של הטיה תקשורתית. לא רק שאנשי התקשורת הפכו לשחקנים פוליטיים בזכות עצמם המקדמים את האינטרסים הפרטיים שלהם, אלא הם גם משמשים בה בעת כצינורות המידע הראשיים שדרכם באים לידי ביטוי האינטרסים הפוליטיים החשובים בחברה שלנו. וכך, כל יתר השחקנים הפוליטיים מפעילים את כל כובד השפעתם על מנת שפרשנותם והגדרתם לערך "חדשות" יזכו לדומיננטיות. בצורה כללית יותר אפשר לומר שהם מנסים להשפיע על זווית הראייה של התקשורת, כך שהאינטרסים, הבעיות ונקודות המבט הפרטיות שלהם יחלשו על סדר היום הלאומי באמצעות התקשורת. הם פשוט אינם יכולים אחרת, כפי שטען הפילוסוף הבריטי בן המאה ה-18 דיוויד הום (Hume) ב"עיקרון הראשון של השלטון": "נדמה שאין דבר מפתיע יותר בעיני אלה הבוחנים את האירועים האנושיים מנקודת מבט פילוסופית, מאשר הקלות שבה הרוב נשלט על ידי המעטים. כאשר נחקר באילו אמצעים יוצא פלא זה מן הכוח אל הפועל, נגלה כי מאחר שהעוצמה נמצאת אצל הנשלטים, לשולטים אין מה להציע מלבד דעות. הממשל מבוסס, אם כן, על דעה בלבד, וההנחה הזו תקפה גם לגבי הממשלים הצבאיים העריצים ביותר, כמו גם לגבי המשטרים העממיים החופשיים ביותר".

לאור זאת, אין זה מפתיע שהפוליטיקאים הפכו ל"זונות תקשורת", או שהמעמד החדש של מניפולטורים תקשורתיים ושל מלומדים הגיח לזירה התקשורתית על מנת לטוות את הסיפור לפני שהוא מדווח, ואז לנתח אותו לכאורה בדיעבד; הכול על מנת לייצר חדשות בהתאמה לנקודת המבט של שחקנים פוליטיים ספציפיים. בצורה כזו, החדשות שאנו רואים לבסוף בתקשורת הן תוצר של מאבק פוליטי גלוי על הבכורה בעיצוב התודעה הציבורית. ואולם, כמה מן המשתתפים במאבק זה שווים יותר מן האחרים; במיוחד משום שהתלות ההדוקה במקורות רשמיים דוחפת את התקשורת להציג את הגרסה הרשמית של המציאות. לעומת זאת, אותם שחקנים הניצבים מחוץ לגבולות הקונצנזוס שמוכתב בידי התקשורת, חסרים את ה"אמינות" המספקת על מנת שקולם יישמע (ואם הוא כבר נשמע, זה יהיה בדרך כלל בהקשר נעלם). לכן החדשות, גם בתוכן וגם בצורתן, הן פרשנות פוליטית - במקרה הטוב חד-צדדית, במקרה הגרוע מניפולטיבית.

לסיכום, בעולם התקשורת הלא-ישירה של ימינו, הבנת המציאות של האזרחים אינה מבוססת על ניסיון אישי אלא על שמועה - דין וחשבון מיד שנייה, סביר אך לעתים מסולף ואף מטעה, המוגש בידי אחרים שלהם יש גישה ישירה למציאות. ההתפארות של התקשורת כי האדם הפשוט מיועד כיום באופן הטוב ביותר מאז שחר ההיסטוריה היא מזויפת ושגויה: הוא רק טובע במידע, וממנו הוא דולה אך מעט אינפורמציה ועוד פחות מכך ידע ותבונה; המידע והידע המועטים, מדויקים ככל שיהיו, שאותם צובר האזרח, אינם שייכים לו באמת במלוא מובן המילה. העובדה שאיכות השמועה שמפורסמת ב"הארץ" שונה בוודאי באופן מהותי מאיכותה של זו המפורסמת ב"ידיעות אחרונות", אינה משנה את העיקרון: ה"אזרח לכאורה" חי במציאות וירטואלית שנוצקה בשבילו בידי התקשורת.

הטלוויזיה הופכת את הדברים לגרועים הרבה יותר. מאחר שהגרסה שלה למציאות הווירטואלית משכנעת במידה רבה יותר, היא מפקיעה למעשה את תודעת הצופים. ככלל, הטלוויזיה אינה מדיום אינפורמטיבי, אלא דווקא מדיום דרמטי: היא משדרת תדמיות, לא רעיונות; היא מעוררת רגשות, לא מחשבות; תשוקה, לא שיקול דעת. אכן, בצורתה המעוותת ביותר הטלוויזיה היא בחזקת מהות יצרית ומסיתת. יתרה מזאת, כל בעיות התקשורת שהוזכרו לעיל – סלקטיביות, אי-רציפות, מלאכותיות וכו' – מחריפות במדיום הטלוויזיוני. למעשה, בשל העובדה שהטלוויזיה מסרטטת את העולם בהבזקים קצרים של קול ודמות (image), היא יוצרת מציאות השקולה לזו המוכרת לנו מעולם הסרטים המצוירים. כאשר המציאות המצוירת נוצרת ומוצאת אל הפועל בידי אמנים דגולים, היא אכן מסוגלת להעביר מסרים חיוניים ובעלי משמעות, אך כשאותה מציאות נוצרת בידי אמנים מוכשרים פחות, המוגבלים בתאריכי יעד ועסוקים ברדיפה אחרי הרייטינג, זוהי רק קריקטורה.

חמור מכך, זוהי קריקטורה שמעוותת במידה רבה על ידי מסחור יתר: המטרה העיקרית של הטלוויזיה היא לפתות המון גדול ככל האפשר בעזרת תכניות בידור פופולריות, כך שהפרסום המסיבי יוכל לקדם צריכה מוגברת. למעשה, לא רק הפרסומות אלא גם רוב התכניות עצמן משמשות לקידום מכירות של מגוון מוצרים – כל זה כחלק מחזון רחב יותר של המציאות האנושית, שבו מה שאתה מחזיק או צורך קובע את ערךך ואת אושרך. ומאחר שהחטא האולטימטיבי בטלוויזיה הוא לשעמם את הצופים, אפילו תכניות החדשות הופכות לחלק אינטגרלי מתעשיית הבידור – מתוכננות לשעשע ולהשלות, לא ליידע, והן "ארוזות" בהתאם. כיום חדשות הטלוויזיה הן סחורה הנמכרת לצופים כמו כל מוצר אחר. לכן, במקרה הטוב הטלוויזיה גורמת לקריקטורציה, לרידוד ולהפשטה של המציאות החברתית; ובמקרה הגרוע היא עושה מניפולציה של רגשות הצופים ומטפחת התמכרות הן לצריכה לא מבוקרת והן למדיום עצמו.

המטרה כאן אינה למחות שוב נגד מגמת המסחור של הטלוויזיה, ולא לקונן בשם האליטיזם על הדלות האסתטית שלה. המטרה היא להצביע על כך שסביבת התקשורת, שבה הטלוויזיה הופכת ליותר ויותר דומיננטית, משנה את איכות היחסים לא רק בין האינדיבידואל לעולם, אלא, חשוב מכך, את היחסים בין האזרח למשטר הפוליטי. קריאה היא פעולה אקטיבית: הקורא מתרגם את המילה הכתובה לדימוי מנטלי שמצריך דמיון וחשיבה. צפייה בטלוויזיה היא פסיבית: הצופה קולט דימוי מן המוכן, דימוי שאינו דורש כל חשיבה או דמיון. מאחר שהקריאה מתרגלת את פעולת החשיבה ואילו הטלוויזיה מגבילה ואף מקהה אותה, האזרחים אינם דנים באירועים באופן שקול אלא בעצם מגיבים עליהם בצורה רגשית. מוסד הטלוויזיה נוגד, אם כן, את ההבנה המסורתית של הפוליטיקה ושל מוסד האזרחות שרווחה במסורת הליברלית. התוצאה היא המון פסיבי וקה חושים, החסר כל יכולת לחשיבה פוליטית עמוקה.

העובדה שהציבור מפגין בשנים האחרונות חוסר אמון וביקורתיות כלפי חדשות הטלוויזיה אינה משנה הרבה את המצב, כיוון שהנזק כבר נעשה, והרוב המכריע של הציבור ממשיך לצפות בטלוויזיה ולא לקרוא. ההשלכות הרסניות, מאחר שההסדרים הפוליטיים שלנו מבוססים על ההנחה שמתקיים שיח ציבורי רציונלי, עם כל הכרוך בכך מהבחינה של השכלה וידע פוליטי, בעוד המשטר המדיני מתנהל כיום בסביבה תקשורתית שעוינת בפועל את עקרונותיו הבסיסיים.

פוליטיקה טלוויזיונית

הטלוויזיה הפכה את התהליך הדמוקרטי לפרודיה זולה. האזרחים מנסים לבחור את נציגיהם הפוליטיים על בסיס אינפורמציה מוטעית וחלקית מיד שנייה המתועלת אליהם באמצעות הטלוויזיה, אך ההטיה התקשורתית רק מוחרפת על ידי תחבולות הפוליטיקאים, שבאופן טבעי מנצלים את אמצעי השיווק המניפולטיביים שפותחו בחברה המטריאליסטית של ימינו על מנת למכור את עצמם להמון הצופים. מאחר שמכניזם זה מחייב הון בסיסי שבעזרתו יהיה אפשר לרכוש את אמצעי השכנוע, הכסף הופך לגורם מכריע יותר מאי פעם בהשגת ניצחון בזירה הפוליטית ובהישדרות במערכת הפוליטית.

הפוליטיקה הטלוויזיונית גם אינה דורשת אמירה פוליטית בעלת משמעות, אלא יחסי ציבור מהוקצעים ויכולות משחק בלבד. נכון, יכולת דרמטית תמיד הייתה תכונה חשובה למנהיג פוליטי: כדי למשוך ולעורר תומכים, המנהיג חייב לשדר כריזמה ולהיות בעל חושים טובים בזירה הפוליטית. ואולם הטלוויזיה הפכה את אותו חוש דרמטי לספסרות. כיוון שלא האומצה (סטייק) היא זאת ש"מוכרת" אלא רק רחש הטיגון שלה, הפוליטיקאים מאמצים כל עמדה שנדרשת על מנת לפתות את ההמון ההפכפך. למעשה, הטלוויזיה כופה על הפוליטיקאים פרקטיקות דמוגיות: במדיום שמורכב אך ורק מתדמיות, דיון שכלתני בנושאים וברעיונות משעמם את הצופים עד מוות; אבל דעות קדומות ופניות סמויות לרגש ההמון מספקים בהחלט את דרישות המדיום. זאת הסיבה שהתקשורת של היום אינה תואמת את הפוליטיקה במובנה המסורתיים.

יתרה מזאת, מאחר שהצופים כבר מורגלים לקצב המהיר של הטלוויזיה ותשומת לבם זמנית ושברירית, חייבים הפוליטיקאים להעביר את המסר שלהם בטווח של שניות מועטות, אחרת ינצלו הצופים את "זכותם הדמוקרטית" להחליף ערוץ באמצעות השלט-רחק. מסיבה זאת יכללו מסעות בחירות לתעמולה פוליטית המכוונת אל מתחת לחגורת היריב. כתוצאה מכך, דיון שקול כבר אינו מרכיב לגיטימי במערכת בחירות: הוא נדחק הצידה בידי ה"קמפיין השלישי" שמתרכז בהתקפה על כשירותו ואופיו של המתחרה.

נראה כי עשורים רבים של שידורי טלוויזיה שינו באופן בסיסי את התודעה הציבורית, בייחוד את זו של הדור הצעיר. על פי העיתונאי קיקו אדאטו, (Adatto) ב-1968 "גל קול" - קול אנושי רציף – ברשתות החדשות האמריקניות, ארך 42.3 שניות בממוצע; ב-1992 הממוצע היה 8.4 שניות בלבד. ההשפעה של תפיסת המציאות באמצעות הבזקים אורקוליים שאורכים פחות מעשר שניות גרמה לכלל הצופים לחשוב באופן דומה: כל אובייקט חדשות שהוא ארוך, משעמם, לא נעים ומורכב הופך לבלתי נסבל. וכך, כל חוש לפרספקטיבה נעלם: בטלוויזיה, שבה ממד הזמן הדומיננטי הוא ההווה, התוצאות של תהליכים פוליטיים נמדדות בפרקי זמן של שבועות ואפילו ימים, ואנליזות מידיות לאירועי היום תופסות את מקומם של דיונים אמתיים ורציניים. אפילו העיתונים וכתבי העת נאלצו להסתגל לטווח תשומת הלב הקצר כל כך, באמצעות שימוש בידיעות קצרות, בצבעים בוהקים, בגרפיקה סנסציונית ובכל יתר הטכניקות למשיכת תשומת לב שהועתקו מן הטלוויזיה. מכל מקום, נראה שעולם התקשורת המודפסת מנהל קרב אבוד מראש. לא רק שיש אנאלפביתים גמורים רבים שאינם מסוגלים לקרוא כלל ומספר גדול של אנאלפביתים תפקודיים שאינם יכולים לקרוא חומרים מורכבים, אלא קיימים גם יודעי קרוא וכתוב רבים, בייחוד בקרב הדור הצעיר, שזכו לחינוך לקוי וכבר אינם קוראים בדרך הישנה: הם לא למדו לעשות כן, והרגלי החשיבה שלהם הושחתו בידי הטלוויזיה.

על מנת להמחיש עד כמה רדיקלי הוא השינוי שהטלוויזיה גרמה לשיח הציבורי, ראוי לבחון את האופן שבו היא התמודדה עם סוגיות אקולוגיות: לא הסברים חד-גוניים ומקיפים על סכנות הזיהום, אלא תמונות של ציפורים ספוגות שמן המנסות נאשות להשיג אוויר לנשימה; לא דרשות ארוכות על קדושת החיים, אלא תמונות של גורי כלב ים המוכים למוות באלות הציידים. כל המורכבויות המשעממות של האקולוגיה, הכלכלה, המוסר ודומיהם מוסטות הצידה, בשעה שהתגובות הרגשיות למראות הקשים מאפילות על כל מחשבה רציונלית על אודות הבעיות הגלומות בתמונות הללו. לכן, אמנם אותן תמונות בהחלט מצביעות על הבעיה ומעוררות רגשות אהדה, אך הן אינן יכולות להמחיש את מורכבותן של הסוגיות הרלוונטיות או להעריך את עוצמת הקונפליקטים והדילמות שהן מכילות; הן גם אינן יכולות להצביע על הדרך לפתרון הגיוני.

זאת ועוד, הסיפורים החשובים ביותר אינם ניתנים בדרך כלל להמחשה באופן ויזואלי. לא קיימת דרך דרמטית להראות, לדוגמה, את ההשפעה לטווח ארוך של הכחדת מיני בעלי-חיים וצמחים שנדמים כלא חשובים או של הצמיחה המתמדת של הגירעון התקציבי: הצופה חייב להסיק בעצמו מה עלול להתרחש כתוצאה מהתהליכים הללו. באותה מידה יקשה על הצופה לתפוס את הגדילה המסוכנת בעוצמתה של המדינה, מאחר שסוג כזה של הבנה דורש רקע היסטורי מתאים וחשיבה עמוקה יותר. לבסוף אנו מקבלים רק מה שהטלוויזיה מוכנה לספק - דרמה שטחית של אירועים - כך שמהמערכת הפוליטית נמנע למעשה סוג המידע שהיא נזקקת לו על מנת להבין את הבעיות העומדות על הפרק או לפתור אותן.

ההשפעה ארוכת הטווח של הטלוויזיה מובילה לפגיעה בפרקטיקה האזרחית. כפי שציין בעבר אוסוולד שפנגלר (Spengler), "השחרור מהחזות" הוא אחד מהשיגיה הגדולים של האנושות, מאחר שהוא מאפשר חשיבה ברמה גבוהה יותר. הטלוויזיה מחקה את המציאות באופן כה יעיל (באופן יחסי לתקשורת הכתובה), עד שהיא מנוונת כל צורך בחשיבה: הצופים מאמינים בשוגג שהם מועברים לזירת ההתרחשות במעין מטה קסם, והם מגיבים באופן רגשי ולא שכלי. ובנוסף על כך, הפרסומות הטלוויזיוניות המרובות הן במהותן התקה עצמית קסומה, המעודדת חשיבה לא רציונלית - כלומר דרדור המחשבה שלנו לצורות פרימיטיביות (במשמעות השלילית של המילה). זאת ועוד, ההשפעה המצטברת של הפרסומות על שיטפון המראות וההבזקים החפזים גורמת להרס תחושת זמן העבר והעתיד, ולהבניה של אוריינטציה עכשווית בלבד - שוב השפעה הגוררת את שכלנו למצב יותר ויותר פרימיטיבי. לבסוף, אם היעד של האנושות הוא תודעה מפותחת יותר, כפי שסברו באופנים שונים הוגי דעות רבים מאפלטון ועד פרויד, הרי שאפשר להגדיר את הטלוויזיה כאויב האנושות: בשימוש בשפה פרוידיאנית אפשר לומר שהטלוויזיה מקדמת את האיד יותר מאת האגו, יותר תגובות רגשיות לא מודעות ופחות היצמדות למציאות. למעשה, הטלוויזיה משקפת פסיכואנליזה שהתהליך הטיפולי בה מתרחש בצורה הפוכה. כך, לא רק שהמערכת הפוליטית אינה זוכה למידע שהיא זקוקה לו להבנה של תהליכים ולפתרון בעיות, אלא היא גם מתחילה לאבד את היכולת לחשוב באופן מועיל עליהם. אנו מחליטים החלטות פוליטיות על בסיס של "מציאות" שהופכת יותר ויותר ללא אמתית.

הפער בין הדימוי למציאות מתקיים בעיקר בשל העובדה שהתקשורת עוסקת בעיקר בעצמה. בשעה שנראה לנו כי החדשות נובעות מאירועים חיצוניים, חלק גדול מהחדשות שמקבלות ביטוי בתקשורת, בייחוד חדשות פוליטיות, הוא למעשה תגובות או הערות לאירועים שכבר הופיעו בחדשות, והמגישים והכתבים מנתבים את הופעותיהם ומתאמים את התנהגותם בהתאם. גרוע מכך, טוען איש מדעי המדינה תומס פיטרסון (Piterson): "העיתונאים נישלו למעשה את החדשות, כיוון שרשתות הטלוויזיה מתמקדות יותר בעיתונאים עצמם ופחות באובייקטים המסוקרים". למעשה, הסיקור העיתונאי בא במקום האירועים עצמם; העיתונאים מבזבזים זמן רב יותר בקידום האיש שלהם וברדיפה אחר הזנב של עצמם, בייחוד בסיפורים "גדולים", כמו משפטים של אישים מפורסמים ומסעות בחירות. המציאות התקשורתית דומה להיכל מראות שבו הבבואות הנשקפות אלינו משקפות בעיקר את תהליכי ההפקה של התקשורת עצמה - וחזון תעתועים זה הוא כיום מרחב המציאות שלנו,

לסיכום הדיון על הקרקס התקשורתי, אפשר לומר שאנו מתיימרים לחיות במשטר דמוקרטי הנשלט בפועל בידי ציבור האזרחים - או דעת הקהל. ואולם דעת קהל אמיתית אינה קיימת כיום. מאחר שאנו מעצבים את דעותינו באמצעות דיאלוג עם דעות של אנשים אחרים, בלא תהליך אמיתי של יכוח ציבורי פעיל ושכלתני, אין כלל דעת קהל, רק בליל של דעות קדומות, או במקרה הטוב הלך רוח ציבורי. והלך רוח ציבורי שביר והפכפך זה משקף את התופעה החמקמקה שהסקרים הרבים שמוציגים בתקשורת מגדירים כ"דעת קהל". ומה שמתכוון להיות שיח ציבורי בתקשורת הכתובה דומה יותר לחילופי ארטילריה פרטיזניים בין סיעות פוליטיות יריבות מאשר למאמץ מושכל להגיע להחלטות ציבוריות שקולות. ויכוח אותנטי ורציני בענייני מדיניות הוא נחלתם של קבוצות מומחים קטנות שהדיונים בהן מתבצעים בחשאיות רבה או לפחות במסגרות חצי פרטיות, ופרטיהם נהירים לקומץ קטן בלבד של יודעי דבר. למעשה, יש לנו כיום משטר פוליטי בלי ציבור, מאחר שהציבור נעשה יותר ויותר מפולג בין עולמות אקסקלוסיביים ונבדלים זה מזה של דיונים פרטיים.

הקרקס התקשורתי מקדיש עצמו למה שחלוץ הפרסום הגאון אדוארד ברניס (Bernays) כינה "הנדסת ההסכמה". התקשורת המודרנית עוינת באופן בסיסי את האידיאלים הפוליטיים והמוסדות שעליהם מושתתת הדמוקרטיה האזרחית. במקום זאת היא מקדמת דמוקרטיה צרכנית, שהיא דמוקרטיה בשמה בלבד - פרודיה על הדמוקרטיה הייצוגית.

השתלטות התקשורת על התהליך הפוליטי שקולה להחלפת משטר, כלומר לא שינוי קוסמטי בסדרי השלטון הדמוקרטי, אלא מעבר למדיניות אנטי-דמוקרטית המפקיעה מן האזרח הממוצע כל אפשרות לפעולה פוליטית. התקשורת יכולה להתפאר בתפקידה בקרקע משטרים טוטליטריים מן הדור הישן שהתבססו על תעמולה ומשטרה חשאית, אבל היא נכשלה בהבנה כי עצם השתתפותה בפרקטיקה של "הנדסת ההסכמה" תרמה רבות להתפתחותה של תבנית בוגדנית יותר של שליטה חברתית, מן הזן שניבא אלדוס האקסלי (Huxley) בספרו "עולם חדש אמיץ". אחרי הכול, האנשים החיים תחת משטר טוטליטרי גלוי מודעים לפחות למצבם ויכולים להאמין בערכים אחרים; אך סביר להניח כי ה"אזרחים לכאורה" בחברה חופשית כביכול, שהושתקו בידי מציאות תקשורתית מזויפת ומטעה, יתפתו להאמין כי מצבם טוב וכי המידע שהם מקבלים מהימן, בעת שפני הדברים אינם כאלה.

מהו אם כן המשטר הגרוע מכול? אכן, מבחינה היסטורית, מניפולציה מלמעלה של רגשות וסמלים ומדיניות של "לחם ושעשועים" שויכו כרגיל לסוג זה או אחר של משטר מונרכי. ואולם "ההשתתפות של הצופים בפנטזיה התקשורתית", אומר ההיסטוריון ויליאם ארווין תומפסון (Thompson), "היא חזרה להשתתפות של אריסים אנאלפביתים בירידים של ימי הביניים": כל עוד הטלוויזיה ממשיכה להיות הכלי הדומיננטי בתקשורת, נמשיך לחיות תחת שלטון הבינוניות, המבוסס לא על חוקים ומוסדות ציבור, אלא על מניפולציה מתעתעת ומהפנטת של ההמון האלקטרוני בידי מנהיגים כריזמטיים והתדמיתנים ואנשי יחסי הציבור הצמודים אליהם. זוהי התוצאה של הפקעת המציאות בידי התקשורת והרס התבונה הפוליטית: הציבור הפך לאספסוף אלקטרוני.

ביבליוגרפיה:

כותר:	התקשורת בעידן המודרני
מחבר:	אופולס, ויליאם
תאריך:	ספטמבר - אוקטובר 1997, גליון 24
שם כתב העת:	גליליאו: כתב עת למדע ומחשבה
הוצאה לאור:	SBC לבית מוטו תקשורת ולאתר IFEEL
הערות לפריט זה:	1. ויליאם אופולס (William, Ophuls), דיפלומט ומרצה למדעי המידנה באוניברסיטת נורת'ווסטרן, בארה"ב. מחבר הספר המפורסם "Ecology and Politics of Scarcity".
2. תרגום: אייל זמיר.

החומר במאגר זה הינו לשימוש פרטי ולשימושם של מורים ותלמידים לצרכים לימודיים בלבד. אין להפיץ, להעתיק, לשדר או לפרסם חומר כלשהו מתוך המאגר, ללא הסכמה מראש ובכתב של בעלי זכויות היוצרים השונים, המצויינים בתחתית כל פריט.